

**ЧЕРНІГІВСЬКИЙ
ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Т.Г.ШЕВЧЕНКА**

В І С Н И К

**Чернігівського державного педагогічного
університету**

Випуск 24

Серія: ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Чернігів 2004

ВІСНИК
Чернігівського державного педагогічного університету
імені Т.Г.Шевченка

УДК 371

Головна редакційна колегія

Головний редактор — доктор біологічних наук, професор,
член-кореспондент АПН України **Явоненко О.Ф.**

Відповідальний редактор — доктор історичних наук **Дятлов В.О.**

Літературний редактор — канд. філологічних наук, доцент **Бобир О.В.**

Редакційна колегія серії "Психолого-педагогічні науки": Бобир С.Л., Боровик Н.Г., Гетта В.Г., Гринь Т.В., Зайченко І.В., Іванішина В.П., Носко М.О., Кузьомко Л.М., Ляшенко О.І., Матюша І.К., Огієнко М.М., Ростовський О.Я., Савченко В.Ф., Сеніна В.К., Скок М.А.

Науковий редактор — доцент **Гринь Т.В.**

Адреса редакційної колегії: 14038, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53,
тел. (04622) 3-20-09. E-mail: epd@chspu.edu.ua

Свідоцтво ЧГ № 171 від 30.11.1998 р.

© Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка, 2002

ЗМІСТ

<i>Гринь Т.В.</i>	Навколишнє середовище як фактор впливу на якість навчально-виховного процесу в малокомплектній школі.....	1
<i>Бондаренко Г.Г.</i>	Особливості організаційних форм навчання в малокомплектних початкових школах.....	14
<i>Мелешко В.В.</i>	Специфіка управління педагогічним процесом у початкових школах сільської місцевості у теорії і практиці.....	14
<i>Явоненко М.В.</i>	Використання творчих завдань з розвитку творчих здібностей молодших школярів у малокомплектній школі.....	14
<i>Федотова Н.М.</i>	Деякі прийоми стандартизованого контролю знань учнів з математики в малокомплектній школі.....	14
<i>Біда О.А.</i>	Підготовка студентів до організації самостійної роботи учнів малокомплектних шкіл на уроках природознавства.....	20
<i>Огієнко Н.М.</i>	Особливості викладання курсу “я і Україна” в малокомплектній школі.....	25
<i>Тарасенко Т.К., Задорожна О.В.</i>	Особливості організації самостійної роботи учнів у малокомплектній школі.....	27
<i>Райська Л.Г., Сенін В.К.</i>	Особливості лінгвістичної підготовки учнів малокомплектної школи.....	30
<i>Євтушенко Н.М.</i>	Про деякі аспекти морфемного розбору у початковій школі.....	34
<i>Притулик Н.В.</i>	Розвиток комунікативного мовлення учнів в умовах малокомплектної школи.....	50
<i>Конотоп О.С., Понсуй А.В.</i>	Творчі завдання на уроках англійської мови в умовах малокомплектної школи.....	53
<i>Іванишина В.П.</i>	Позакласна та позашкільна робота з англійської мови у початкових класах малокомплектної школи.....	71
<i>Городнича Л.В., Симан І.А.</i>	Урок англійської мови в початкових класах малокомплектної школи.....	71
<i>Полякова А.А.</i>	Використання британського фольклору на уроках у малокомплектній школі.....	71
<i>Дорошенко Т.В.</i>	Організація слухання музики учнями початкових класів на уроці в умовах малокомплектної школи.....	71
<i>Скорик Т.В.</i>	Особливості організації і проведення позакласної роботи в малокомплектній школі.....	71
<i>Грисюк О.М.</i>	Індивідуальний підхід на уроці музики в малокомплектній школі.....	76
<i>Терещенко А.О.</i>	Вивчення фреймових моделей подання знань на уроках музики в малокомплектній школі.....	76
<i>Гергуль С.М.</i>	Самоосвітня діяльність учителя малокомплектної школи у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського.....	77
<i>Криворучко Ю.М.</i>	В.О.Сухомлинський про творчий розвиток молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.....	77
<i>Ковбаса М.В.</i>	В.О.Сухомлинський про роль слова у процесі розвитку дитини.....	77
<i>Наконечна В.М.</i>	З досвіду вивчення творчості В.О.Сухомлинського на факультеті початкового навчання чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка.....	77
<i>Огієнко Н.М.</i>	В.О.Сухомлинський і його уроки мислення серед природи.....	77
<i>Огієнко Д.П.</i>	Актуальні проблеми трудового виховання у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського.....	77

Валент
 В.О.
 моло
 Норов
 Чер
 “Ху
 Носко
 Сом
 Гапоне
 Бібл
 з мо
 Мамчи
 Син
 комп
 Дженд
 Особ
 Ротаєк
 Про з
 Коваль
 Крит
 Юзвак
 Особ
 вчит
 Бенеди
 Вихо
 вчит
 Турчин
 Музи
 Бобир С
 Григ
 Зайчен
 До п
 Кловак
 Осно
 в пед
 Кудряв
 Поста
 розви
 Кулик І.
 Г.Ващ
 Стріле
 Костя
 (до 12
 Васюта
 Деякі
 Турчина
 О.Кол
 Малине
 До пи
 Кудін С
 Особ.
 Антипе
 Псих
 Явонен
 Біом
 Панін А
 Експ
 юнак
 забру
 побу
 Дейкун
 Педа
 при с

У слові урожай колись виділявся префікс у-(в-), суфікс -ай і корінь -род (варіант -рож-), оскільки воно було споріднене зі словами родити, народити, народження.

Звичайно ж, виконання такої роботи неможливе без ведучої ролі учителя, його знань і розуміння фонетичних явищ, що відбулися у словесх. Подібна робота тренує пам'ять, пробуджує інтерес в учнів до питань виникнення і розвитку рідної мови, викликає потребу глибше вивчати мовні явища. Якщо це буде зроблено на початковому етапі, то цей інтерес не згасне при подальшому вивченні цікавої науки – мови.

Отже, при морфемному розборі окремих слів необхідно враховувати втрату семантичних зв'язків з колись спорідненими словами, оскільки це може вплинути на зміни у структурі слова.

Таким чином, працюючи над морфемним розбором у початковій школі, необхідно добирати слова, які є в активному словнику учнів. При цьому слід враховувати їх семантику, оскільки це не лише впливає на усвідомлене розуміння будови слова, а й сприяє підвищенню грамотності, розвиває лінгвістичне мислення.

Література

1. Горпинич В.О. Будова слова і словотвір. – К., 1977.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа – 2001. – № 1 – С. 28- 43.
3. Мельничук О.С. Етимологічний словник української мови. – К., 1978. – В 7 т.
4. Подюга Л.М. Морфемний словник. – К. “Радянська школа”, 1983.
5. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови. – К., “Либідь”, 1993.
6. Сікорська З.С. Морфемний аналіз слова // Українська мова і література в школі. – 1984, № 8.
7. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. Изд-во “Прогресс”. – 1973.

УДК 811.161.2

Притулик Н.В.

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ В УМОВАХ МАЛОКОМПЛЕКТНОЇ ШКОЛИ

У статті піднімається актуальна проблема розвитку українського комунікативного мовлення учнів в умовах сільської малокомплектної школи, намічаються перспективи подальшого її дослідження та деякі шляхи розв'язання таких аспектів зазначеної проблеми, як зміст та методика навчання.

В статтє поднимается актуальная проблема развития украинской коммуникативной речи в условиях сельской малокомплектной школы, намечаются перспективы дальнейшего ее исследования и некоторые пути решения таких аспектов данной проблемы, как содержание и методика обучения.

На нинішньому етапі розвитку початкової школи забезпечення комунікативно-мовленнєвої компетенції учнів є одним із основних завдань. Важливість його реалізації підкреслюється в освітніх концепціях [1], [4], [5], Державних стандартах [3] та навчальних програмах [7].

Варто зазначити, що “*комунікативне мовлення*” слід розуміти як мовленнєву діяльність мовця, що є спрямованою до співбесідника для досягнення кінцевої комунікативної мети, тобто є соціалізованим мовленням.

У більшості сіл мовлення населення має свої діалектні особливості, а також зазнає впливів мов населення сусідніх територій, внаслідок чого виникає суржик (змішування мов). За даними соціологічних досліджень, сьогодні понад 70 % дітей, які вступають до малокомплектних шкіл, не відвідують дошкільні заклади і виховуються в родині, а це негативно позначається на їхньому мовленнєвому розвитку. Цілеспрямований процес розвитку мовленнєвих умінь і навичок у таких дітей починається зі вступом до школи в 6-7 років. Тому на вчителів початкових класів лежить велика відповідальність за мовленнєву культуру учнів.

На жаль, дослідження цієї проблеми на базі малокомплектної школи відсутні; зустріча-

рож-), окремі публікації [2], що стосуються часткових аспектів загального розвитку мов-

Виходячи з цього, ми поставили своїм завданням розглянути проблему розвитку комуні-
каційного мовлення учнів в умовах малокомплектної школи, окремими аспектами якої є ви-
значення змісту навчання усного українського мовлення з урахуванням мовленнєвих особливо-
стигостей цієї чи іншої місцевості, а також добору методів, прийомів, вправ та організа-
ційних форм роботи, що можуть бути корисними в роботі вчителя, який навчає мови й мовлен-
ня одночасно учнів двох-трьох класів.

У зв'язку із поставленими завданнями важливо розглянути питання класифікації мов-
леннєвих умінь і навичок.

Лінгвісти (І.О. Зимня, О.М. Леонтьєв, О.О. Леонтьєв) поділяють мовленнєві вміння
на частковомовленнєві, мовленнєві та комунікативні.

Частковомовленнєві вміння – це вміння здійснювати мовленнєву діяльність на рецептив-
но-продуктивному (слухання, читання) та репродуктивному (говоріння, письмо) рівнях. Комунікативні
вміння здійснювати мовленнєву діяльність у різних ситуаціях спілкування з орієнтаці-
єю на розуміння, здатність виконувати мовленнєві дії, спрямовані на розв'язання комуні-
кативних задач на оптимальному рівні.

Важливим завданням вчителя малокомплектної школи є визначення саме тих умінь
і навичок мовлення, які в його учнів несформовані або сформовані недостатньо, отже тих,
які потребують формування або розвитку та вдосконалення. Виходячи з цього, слід обирати
і застосовувати методи, прийоми, види роботи.

У учнів малокомплектних шкіл, як правило, орфоепічні вміння сформовані ще до школи.
Слід звернути увагу на фонетичні особливості говірок місцевості (наприклад, вживання
вимоги *у'о, у'е, у'и, у'ї, і'е* замість *[i]*, тверда вимова звуків *[p], [ц]*, нелітературне наголо-
шення слів і т.д.), оскільки через вплив діалекту літературні норми вимови часто порушу-
ються (*вуж* замість *ніж*), *сієно* (*сіно*), *вуил* (*віл*), *бура* (*буря*), *було* (*було*), *говору* (*говорю*),
бубова) і т.д. Засвоєння орфоепічної вимови має відбуватися шляхом її демонстрації вчи-
телем, імітації зразка дітьми, багаторазового повторення та закріплення через вживання слова в
контексті висловлюваннях.

Крім того, оскільки в сільських умовах логопедичну роботу змушений проводити вчи-
тель, перш за все, він має виявити звуковимовні вади в мовленні першокласників і визначи-
ти їхні причини. Робота над вимовою звуків (*[p], [c], [z], [ш], [л]* і т.д.). У процесі роботи над звуко-
вимовою вчителю стануть у нагоді різноманітні скоромовки, чистомовки, артикуляційні вправи.

Як правило, лексичні та граматичні вміння в дітей є також певною мірою сформовани-
ми. Однак словниковий запас потребує подальшого поповнення, зокрема увагу слід звернути
на засвоєння та активізацію в мовленні етикетної лексики (формул вітання і прощання, про-
щання, вибачення і т.д. у різних комунікативних ситуаціях, пошанної множини *Ви* при
спілкуванні з дорослими), а також викорінення просторічної лексики (такої, як, наприклад:
біте, ігруша, обертос, канешно) з лексику дітей шляхом її заміни відповідними норма-
тивними лексемами та збагачення словникового запасу літературними синонімами на місці
діалектизмів (наприклад: *кяхи* – *кукурудза*, *таній* – *дешевий* і т.д.). Якщо
словниковий запас українських слів в учнів обмежений для спілкування (наприклад, у мовленні
здебільшого російська лексика), слід працювати над засвоєнням слів різних частин мови, які сто-
ся в різних сферах спілкування дітей у побуті. Тематика слів для засвоєння орієнтовно може
бути такою: “Ввічливість”, “Школа. Клас”, “Навчальне приладдя”, “Родина”, “Свійські та дикі
тварини”, “Пори року”, “Овочі та фрукти”, “Сільське господарство”, “Місто” і т.д.

Граматичні вміння також потребують цілеспрямованої корекції або формування, оскільки
уже часто діалектний вплив та суржикові відхилення відбуваються саме на граматичному
рівні (наприклад, *ходе, робе* замість *ходить, робить*), *кирвавий* (*кривавий*), *насінне* (*насіння*).
Робота над формуванням граматичних умінь повинна ґрунтуватися на свідомому оволодінні
граматичними формами про нормативне вживання слів і практичному закріпленні в процесі виконання усних
вправ, у яких першокласники будуть змушені вживати слова в тих граматичних формах, нави-
чки яких учитель прагне виробити в мовленні учнів.

Зважаючи на те, що комунікативна діяльність – це спілкування двох і більше людей з
певною метою, вона є двобічним процесом отримання інформації (слухання-розуміння або чи-
тання) та її продукування (говоріння, письмо). Отже, для забезпечення повноцінної усної мов-
леннєвої комунікації необхідним є розвиток механізму слухання-розуміння, що потребує роз-

виту в учнів відповідних умінь уважно слухати співбесідника, розуміти повідомлювану ним інформацію.

Для закріплення та активізації в мовленні частковомовленневих та мовленневих умінь (говоріння та аудіювання), а також з метою формування та розвитку комунікативних умінь ефективним є використання *продуктивно-творчого (комунікативного) методу*, який сьогодні набуває все ширшого використання для навчання рідної мови (мовлення). Цей метод реалізується шляхом залучення учнів до мовленнєвого спілкування в природних та штучно створених з цією метою мовленнєвих ситуаціях (комунікативних вправах), які забезпечують природний механізм процесу мовленнєвої комунікації завдяки обов'язковій наявності *мотиву, мети спілкування та адресати мовлення (слухача)*.

Специфічне малокомплектної школи є те, що на одному уроці вчитель навчає різних за віком учнів двох або кількох класів, які є об'єднаними в один клас-комплект. Як показує досвід роботи малокомплектних шкіл, перші класи не можна об'єднувати з іншими на уроках української мови впродовж I півріччя, тому особливих складностей робота, спрямована на розвиток частковомовленневих умінь, не повинна викликати: вчитель коригує та вдосконалює їх, органічно "вплітаючи" цю роботу в урок навчання грамоти, а також створює уявні (або за ситуативним малюнком, який відображає розмову двох героїв) мовленнєві ситуації (наприклад, "Уявіть собі, що мама пішла на роботу, а ви лишилися з маленьким братиком або сестрою, який плаче за мамою, вдома, подумайте, як, якими словами ви заспокоїте малюка? Давайте розіграємо цю ситуацію."), організує інсценівки, в ході проведення яких учні розвивають мовленнєві та комунікативні вміння (вчаться звертатися до співрозмовника, запитувати, відповідати на запитання, використовуючи етикетну лексику, спілкуватися в діалогічній та монологічній формах і т.д.).

Зважаючи на те, що діти мешкають в селі і комунікативного досвіду спілкування в нових умовах (наприклад, приїзд до міста) в учнів немає, учитель може штучно моделювати такі ситуації на уроці і в позакласний час у ході рольових ігор.

Науковці радять проводити однотемні, інтегровані уроки або спільні етапи уроку. Як свідчить досвід роботи малокомплектних шкіл, за умови правильної організації навчального процесу на уроці молодші за віком учні схоплюють навчальний матеріал швидше, коли в цей же час старші учні вивчають той самий матеріал, але на більш складному рівні. Так, наприклад, у той час, як із першокласниками проводиться бесіда на тему "Привітання зі святом", старші за віком учні можуть самостійно придумати і записати привітання мам зі святом Матері, після прослуховування яких молодшим учням дається завдання розіграти (рольова гра) привітання мами в парі (діалог). Можуть проводитися діалоги між учнями об'єднаних класів.

Як зазначає Н.І. Присяжнюк [6], ефективною в класах-комплектах є робота в парах, трійках, малих групах, оскільки вона поживляє навчальний процес та підвищує працездатність учнів. Це створює сприятливі умови для розвитку комунікативного мовлення дітей, бо саме в такій парній та груповій роботі учні вчаться радитися, переконувати, домовлятися про результат спільної праці, знаходити спільні рішення, навчати один одного в процесі міжособистісної мовленнєвої комунікації.

При цьому необхідно широко використовувати міжпредметні зв'язки: розігрування рольових ігор (наприклад, "У магазині") на уроках математики, проведення спільної роботи учнів на уроках трудового навчання, рухливих ігор з промовлянням реплік на уроках фізкультури, розповіді про похід до лісу, екскурсію в поле, ферму, історію свого краю та його традиції (про це можна розпитати в бабусь і дідусів) на уроках природознавства і т.д. Слухачами таких розповідей можуть стати учні іншого класу, які формулюватимуть запитання в кінці розповіді. Ми лише торкнулися проблеми розвитку комунікативного мовлення учнів в умовах малокомплектної школи, окреслили її царину. На сьогодні багато аспектів зазначеної проблеми лишається недостатньо розробленими. Так, нерозробленою є система мовленнєвих ситуацій для розвитку комунікативного мовлення у зв'язку із побутом та інтересами сільських дітей, а також методика розвитку комунікативного мовлення в умовах одночасного навчання учнів кількох класів малокомплектної школи. Все це вимагає особливої уваги до зазначеної проблеми з боку науковців.

Література:

1. Біляев О.М., Вашуленко М.С., Плахотник В.М. Концепція мовної освіти в Україні. // Рідна школа. – 1994. – № 9.
2. Бойченко С. Розвиток активного словника учнів класу-комплекту. // Початкова школа. – 2001. – № 3. Державний стандарт середньої освіти. // Початкова школа. – 2001. – № 1. – С. 31 – 32.

- Бойченко С. Розвиток активного словника учнів класу-комплекту. // Початкова школа. – 2001. – № 3. Державний стандарт середньої освіти. // Початкова школа. – 2001. – С. 31 – 32.
- Бойченко С., Мацько Л. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови. // Дивослово. – 1994. – № 7. – С. 28-33 Біляєв О.М., Вашуленко М.С., Плахотин В.М. Концепція мовної освіти в Україні. // Рідна школа. – 1994. – № 9.
- Бойченко С. Розвиток активного словника учнів класу-комплекту. // Початкова школа. – 2001. – № 3. Державний стандарт середньої освіти. // Початкова школа. – 2001. – № 1. – С. 31-32. Єрмоленко С., Мацько Л. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови. // Дивослово. – 1994. – № 7. – С. 28-33
- Концепція розвитку загальної середньої освіти. // Початкова школа. – 2003. – № 2, 3.
- Крижанюк Н.І. Особливості роботи в класі-комплекті. // Початкова школа. – 1999. – № 2. – С. 34-39.
- Програми середньої загальноосвітньої школи 1 – 4 класи. – К, 2001.
- Бойченко О.Я. Дидактика початкової школи. – К.: Абрис, 1997. – 415 с.
- Українська мова: Підручник / За ред. О.Д. Пономарева. – К.: Либідь, 2001. – 400 с.

111.111

Конотоп О.С., Попсуй А.В.

ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ МАЛОКОМПЛЕКТНОЇ ШКОЛИ

У даній статті розглядається питання застосування творчих завдань на уроках англійської мови в умовах малокомплектної школи.

В данной статье рассматривается вопрос применения творческих заданий на уроках английского языка в условиях малокомплектной школы.

Актуальність нашої проблеми полягає в тому, що демократизація та гуманізація суспільства, нові завдання, які ставить життя вимагають формування творчої особистості, вирішувати найголовніші питання розвитку держави. Саме тому, формування гармонійно розвинутої, активної і творчої особистості є однією з важливих проблем педагогічної науки на сучасному етапі. Лише творча особистість спроможна створювати, керувати, пропонувати нові напрями розвитку, знаходити шляхи виходу із складних нестандартних ситуацій. Тому забезпечення кожній людині можливостей використання свого творчого потенціалу є одним із пріоритетних завдань як загальноосвітніх, так і позашкільних закладів [3, с. 8].

Таким чином, саме творча особистість є головною метою виховання в сучасних закладах освіти, а також і в малокомплектній школі. Отже, метою нашої статті є теоретично вивчити проблеми виховання творчої особистості та питання застосування творчих завдань на уроках англійської мови в умовах малокомплектної школи на сучасному етапі.

До завдань нашої роботи входить аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми творчості та формування творчих здібностей особистості, формування принципів, на яких побудовані творчі завдання. Творча людина – це цілісна людська індивідуальність, яка характеризується розвинутою творчою здібністю, мотивацією, вмінням, що забезпечують її здатність породжувати нові матеріали, технології та духовні цінності, здатні в тій чи іншій мірі змінити світ навколо нас краще [7, с. 11].

У вітчизняній психолого-педагогічній літературі проблема творчості почала вивчатися в 1950-х роках психологами та фізіологами, а з другої половини 50 років і до тепер теорія творчості розробляється активно і на різних рівнях. Проблема формування творчих здібностей особистості глибоко досліджувалась у психології (В.Андрєєв, Д.Богоявленська, А.Маслоу, Л.Стефанович, Г.Стернберг), педагогіці (І.Зозуля, Б.Нікітін, С.Подмазін). Проблема активізації пізнавальної діяльності була предметом дослідження і вивчення педагогів-практиків В.Сухомлинського і Л.Виготського.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки потребують вирішення наступні питання: Як зробити так, щоб учні активно працювали на уроці за власним бажанням, а не під тиском вчителя.